

SONUÇ

İnsanoğlu 15-20 yıl önce icat edilebilecek her şey icat edildi düşünce- sine girmişken, bugün gelinen noktada, teknolojik anlamda sanki her şeyin daha başındaymışız gibi bir algı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. İnsanlar teknolojinin sunduğu fırsatlar konusunda şaşır- mamaya alışmışlardır.

Boston'da bulunan Massachusetts Institute of Technology (MIT)'de çalış- malarını sürdüren ve internetin omurgası www'nin fikir babası olan Sir Berners- Lee'nin tespitleri hatıra gelmektedir. Sir Berners-Lee, bilhassa hükümetler ve akademisyenlerin bu konularda çok daha hazır olmaları gerektiğini, çünkü yakın gelecekte toplumu ilgilendirecek konu-

larda karar alma yetkisine sahip herkesin internetin yapısı ve işleyişi konusunda bilgi sahibi olmasının lüzumunu vurgu- luyor.

Görünen o ki, teknolojik gelişme- lerin ve bunun neden olduğu toplumsal değişmelerin hukuk sistemi üzerindeki etkisi giderek artan oranda tartışılmaya devam edecektir. Eğer hukuk sistemleri sürece ayak uydurmakta zorlanır ve zamana uygun yorumlar geliştirmekte gecikirlerse, kuşkusuz bu durum bazı sıkıntıları da beraberinde getirecektir. Kendini 6 ayda bir yenileme başarısı gösteren teknoloji ile at başı giden bir hukuk sistemi her toplum için ciddi bir ihtiyaçtır.

Suç Sosyolojisi, Ceza Felsefesi

Özgür SARI*
Güncel ÖNKAL**

ÖZET

Bir hukuk sistemi tarafından verilen cezaların niteliği o sistemin devlet felse- fesi geleneğine dayandığı oranda ceza- landırılan ve suç sayılan olgunun sos- yolojisine de bağlıdır. Suç, sosyolojik olarak tanımlandığında toplumun üyesi olan bireyin eyleminin yanlışlığını ifade eder. Felsefi açıdan suç, niyeti ve sonuçları açısından düşünce tarihi boyunca yüceltilen insan olma durumu- na ihanettir. Bu noktada ahlak yargıları ve insani varoluş açısından bir sorgula- ma söz konusudur. Başlığımız açısından önemle vurgulanmak istenen ise, suçun neden suç olduğu ve verilen cezanın ne ölçüde ceza olabildiğidir. Suç ve ceza ilişkisine çeşitli ahlak kuramlarına göre farklı tanımlar getirilebilir. Hukuk felse- fesi açısından bu ilişki cezanın meş- ruluğu noktasında düğümlenmektedir. İnsanın özünün mükemmel olup olma- dığı, insanın doğasının neliği, ahlaki kaygılarındaki yeterliliği, genel/temel ve bireysel erdemlilik durumları bu düğümü içinden çıkılmaz hale sokabilir.

Suç kavramının içerdiği anlam ve özellikleri ile buna karşı geliştirilen ceza sistemi, toplumların ve insanlığın geçir- diği sosyal, iktisadi ve politik dönü- şümlere bağlı olarak değişik moment- lerde farklı dönüşümlere sahne olur.

İçinde bulunduğu sosyal gerçeklikleri ölçüsünde ve gerekleri doğrultusunda ceza ve hukuk sistemi geliştiren toplum- lar suça da içinde yaşadıkları momentin gözlükleriyle bakagelmüşlerdir. Dolayı- sıyla suçun anlamının geçirdiği kavram- sal dönüşümler ve ceza sisteminin geçir- diği değişimleri anlayabilmek için mo- dern öncesi ilkel topluluklardan günümüz modern sonrası toplumlarına kadar insanlığın geçirdiği dönüşümlere bakmak gerekir. Bir nebze insanlık tari- hinin günümüze kadar yaşamış olduğu iktidar pratikleri ile içinde buldukları sosyal özelliklerini incelemek gerekir.

Modernlik sonrası toplumun hemen her alanda yaşadığı sorunlar sosyolojinin verilerinden bağımsız tanımlanamaz. Modernizmin değişen ve değiştiren yü- zü, insanlık durumunu da değiştirmiş, felsefenin naiv ve genel tanımlarından uzaklaştırmıştır. Artık bir olguyu olması gerekenden hareketle değil, olandan daha iyi olana gitmenin diyalogunu sağ- lamak yöntemi ile ele almak, sosyolojik gelişimin bir gereğidir. Çözümün bir parçası olmak açısından, felsefe bize kullandığımız söylemin ve kavramların sorgulanması sayesinde doğru tahliller yapabilme esnekliğini verecektir. Sos- yoloji de verileriyle ve analizleriyle vaz- geçilmez bir tamamlayıcıdır.

* ODTÜ Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi (osari@metu.edu.tr)

** ODTÜ Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi (gonkal@metu.edu.tr)

Anahtar Kelimeler: 1- Suç 2-Ceza 3-Modernizm 4-Suç sosyolojisi 5-Ceza felsefesi

GİRİŞ

Bu çalışmada suç olgusunun tanımının toplumdaki topluma ve zamandan zamana değişiklik gösterdiğini, suç tanımlamasının toplumların içinde buldukları zaman diliminin toplumsal özellikleriyle ve toplumsal yapılarına dayalı olarak şekillendiğini belirtmekteyiz. Ayrıca suçun tanımına bağlı olarak da ceza anlayışının şekillendiğini ve ceza pratiklerinin de suç olgusunun tanımlamasına göre değişiklik gösterdiğini de belirtmekteyiz. Suçun tanımının toplumdaki yapıların zamana bağlı olarak değişiminden kaynaklanan dönüşümlerini anlatmak için çalışmanın suç sosyolojisi kısmı modernlik öncesi, modernlik ve modernlik sonrası toplumlar olarak üç ana başlığa ayrılmaktadır. Modern öncesi toplumları, ilkel toplumlar, ilk imparatorluklar ve feodal dönem olarak incelerken, modern dönem suç tanımlamaları ise ulus devlet tartışmaları eksenine oturmaktadır. Çalışma, modernitenin çözülmesi ile birlikte suç tanımlamasındaki dönüşümleri ise ulus-devletin çözülmesi ve ulus üstü küresel süreçlerin devreye girmesi bağlamında ele almaktadır. Bu dönüşümlerin suç sosyolojisi ve ceza yargı sisteminde (kriminolojide) yarattığı dönüşümler de suç sosyolojisi kısmının son parçasını oluşturmaktadır. Suç tanımlamasındaki dönüşümler kuşkusuz, disiplin olarak suç araştırmalarını da dönüştürmektedir. Suç olgusundaki tanımsal dönüşüme bağlı olarak ceza felsefesi de dönüşüme uğramaktadır. Çalışmanın ikinci kısmı ceza felsefesindeki düşünsel dönü-

şümleri ve buna bağlı olarak şekillenen ceza kavramındaki dönüşümleri ele almaktadır.

1-SUÇ SOSYOLOJİSİ:

1.1. Modernlik Öncesi – İkel Topluluklarda Suç

Tanımlı ve Ceza Pratikleri:

Homojen bir yapıya sahip olan ilkel topluluklar avcı/toplayıcı topluluklar olarak da bilinir. İktisadi faaliyetleri yalnızca yaşamlarını sürdürmeye yönelik olan ilkel toplulukların ekonomik yaşamında, henüz tarım yer tutmadığı için avcılık ve toplayıcılık hâkimdir.

Homojen özelliklere sahip olan bu topluluklar sınıfsızdır ve henüz sosyal roller, gruplar, kültürel çeşitlenmeler ve detaylı işbölümü gibi toplumsal olgular mevcut değildir. İşte bu nedenle topluluk olarak adlandırılabilirler. Sınıfsız olan ilkel topluluklarda egemen sınıf ve yöneten bir zümre gelişmemiştir. Kabile yaşamı süren ilkel topluluklarda henüz birey de oluşmamıştır. Birey kendisini kabilesinin dışında düşünemez. Çünkü insan kabilesinin dışında var olamaz. Yaşamı her yönüyle kabilesiyle özdeşir. Dolayısıyla kabilesi olmadan insan kendisini var edemez ya da tanımlayamaz. Kendi kimliğini kabilesiyle özdeşleştirmiştir. Göç ederek yaşamlarını sürdürebilecekleri alanlar arayan kabileler totem inancına sahiptir ve ilk yerleşme özellikleri gösterenler de totemlerinin etrafında toplanırlar. Sosyal sistemlerin gelişmediği ilkel topluluklarda birey toplum ikililiği olmadığı gibi, özel ve kamusal ayrımı da mevcut değildir.¹

İşlenen suç tüm kabileye karşı işlenmiş sayılır ve birey gelişmediği için bireye yönelik bir ceza sistemi de gelişmemiştir. İşlenen suçun cezası tüm

kabileye kesilmektedir. Herhangi bir kabileden birinin gelip diğer kabileden birine karşı işlediği suçun cezasını tüm kabileye kesmeye kalkan diğer kabile bunu öç alma pahasına yapar. Burada tüm topluluğa karşı bir öç alma mekanizması devreye girer. Toplumsal öç/ceza sistemini oluşturmaktadır. Kabile içinde ise bilge kişi devreye girer, fakat bu kişi yönetim ve cezalandırma erkini elinde bulunduran birisi değil de hakem görevi görür. En ağır suçta, kişi kabileden dışlanır ki bu da ölüm anlamına gelir. İktidarın ortaya çıkmasıyla birlikte ilkel topluluklardaki anaerkillik de son bulur. Özel ve kamusal ayrımının olmaması nedeniyle işlenen her suç aslında tüm kabile üyelerine karşı işlenmiş gibi olur. Kişiyeye karşı işlenen bir suç henüz yoktur. Onur en önemli varlıklarıdır insanların. Tüm kabile tarafından dışlanma veya rencide edilme en çok kullanılan ceza yaptırımlarıdır.

1.2. Modernlik Öncesi-İkel İmparatorluklar-Suç Tanımı ve Ceza Pratikleri:

Bu döneme damgasını Roma İmparatorluğu vurur ve Roma Hukuku diye de adlandırılacak olan hukuk sistemi ile günümüzdeki modern hukuka kaynaklık eder. Yönetim erki ve yöneten sınıfın ortaya çıkmasıyla toplumsal enstrümanlar da kurumsallaşmaya başladı. Yerleşik hayat, tarım ve ilk deniz aşırı ticaretin geliştiği, ekonomi ve işbölümün çeşitlendiği bu dönemde merkezi güçlü otoriteler ve güçlü ordular yer almaktadır. Toplum birey ayrımı artık kesinleşmeye başlar ve kamusal ile özel ayrımını da görmeye başlarız. Artık klanlar üstü bir otorite gelişmiştir.²

Klanlar üstü otoritenin ortaya çıkması artık suçun anlamını ve ceza pratiklerini dönüştürmüştür. Merkezi otorite zayıflatması diye artık kolektif öç kavramına karşı merkezi imparatorluk savaş açmıştır. Artık suça ve ceza pratiğine karar veren bir organ vardır. İlk yargı sisteminin basit kurumsallaşmasını ve hukuk düzenini görmeye başlarız. Klan kimliği dışında hiçbir şeyi olmayan insanların yerini artık imparatorluğun tebaası almıştır. Artık cezada şahsi ölçüt kaybolmuştur. Onun yerini cezada orana, ölçüte karar veren organlar kurumsallaşır ve adalet dağıtmaya başlarlar.

Hakları ve yetkileri açısından sınırsız bir iktidar vardır artık. Devlet birey ikililiğinde merkezi otorite kaynağını tanrıya ve kutsallığa dayandırmaktadır. Diyet mekanizmasını ortadan kaldırmak için devlet büyük uğraşlar vermektedir. İktidarın cezalandırma erkini elinde toplayabilmesi için çok önemli bir faktördür çünkü. Bu momentte insan ya öldürülür ya da yaşamaya bırakılır. Yaşamaya izin verme yine merkezi otoriteye aittir ve nasıl yaşadığı önemli değil ama öldürülüp öldürülmeyeceğine karar veren artık hükümdardır ve kutsal bir meşruiyete sahiptir. Öldürme artık insanlara ait olmuyor. Yalnızca savaşta öldürebilirsiniz, o da hükümdar içindir.

Ataerkillik de ilk keskin pratiğini bu dönemde yaşamaya başlamıştır. Merkezi otorite babayı da otorite olarak saymıştır. Özel ve kamusal ayrımında, merkezi siyasi otorite kamusal hükmederken, özele karışmayan merkezi otorite, özel alanı babaya bırakmıştır. Eşlerini, çocuklarını ve kölelerini cezalandırma ve üstünde hükmetme hakkı merkezi otorite tarafından tanınmıştır.

(1) Haviland, William, 1999, Cultural Anthropology, USA: University of Vermont, sayfa: 69-84.

(2) Bknz: Louis, Paul, 1965, Ancient Rome, New York: Barnes and Noble

1.3.Modern Öncesi – Feodalite Momentinde Suç Tanımı ve Ceza Pratikleri:

Kavimler göçüyle merkezi otoritenin zayıflaması nedeniyle ilk imparatorluklar döneminden farklı bir döneme girilmiştir. Çok güvensiz ve sosyal yapıların, politik iktidarların alt üst olduğu bir dönem olduğu için, insan hayatında güven çok önemli bir unsur olmuştur. Sınıflı toplum yapısı bu güvensizlik ortamında ve himaye ilişkileri temelinde keskinleşmeye başlamıştır. Serfler ve onları yöneten, güven içinde onlara temel yaşam standartlarını sağlayan senyörler, bir de bu lordları koruyan asker-şovalye sınıfı ortaya çıkmıştır. Toprak üzerinde yaşayan ve tüm yaşamı toprağa bağlı olan bu topluluklar için insan bedeni ve işgücü önemlidir.

İlk hapsedme yerleri ortaya çıksa da yargı yetkisini senyörler ellerinde bulundurmaktadırlar ve sahip oldukları toprak sınırları içinde geçerlidir bu. Bedenin ceza alması ön plana çıkmaya başlamıştır ve zaman zaman kilise ile senyörler arasında çıkan anlaşmazlıklarda mahkemeler devreye girmiştir. Kan bedeli ve düello gibi cezalar hala mevcuttur. Kamuya karşı işlenmiş suç kavramının daha tam çerçevesi çizilmiş değil.³

Yine bu dönemde suçu itiraf en önemli etkidir. Hakikatin araştırılması söz konusu değildir. Hakikat amacı güdülmez. Modern devletlere gelene kadar soruşturma pek yer almaz ve ceza amaç olduğu için itirafı elde etmek önemli yer tutar.

1.4.Modern Dönem ve Ulus Devlet Suç Tanımı ve Ceza Pratikleri:

Feodalitenin yavaş yavaş çözülmesi ile merkezi güçteki otoriteler, özellikle yerel senyörlere ve ruhban sınıfına karşı verdikleri mücadele sonucunda tekrar iktidar erkini ellerine geçirmişleridir. Bu sefer reform hareketleri, sekülerleşme ve rönesansın etkisiyle rasyonelleşen egemenlik kavramıyla merkezi otoriteler, egemenliğin kaynağını rasyonel nedenlere dayandırmaya başlamışlardır. Bu dönemde gelişen felsefeleri, Kant'ı ve Hegel'i, Machiavelli'yi düşünecek olursak insanların birarada yaşayabilmesi için devletin ve merkezi otoritenin olması gerektiği düşünce yaşamına da girmiştir. Giorgio Agamben'in de bahsettiği gibi⁴ vatandaşlık bağı artık kan bağı, aynı kültürü paylaşma ve sınırları belli olan bir toprak parçasına bağlanma biçiminde yeniden tanımlanmıştır. Egemenlik kontrol edilebilir hale gelmiştir. Özellikle yasama, yürütme ve yargı erklerinin daha da karmaşıklaşmaya başlaması, bu erklerin uzman kadrolara ve kurumlara devredilmesi ve bu güçlerin birbirinden ayrılması egemenliği sınırlayan ama aynı zamanda hayatın daha da içine giren bir iktidar olmasını sağlamıştır. Burjuva sınıfının doğması ve kapitalizmin insanlığı şekillendirmeye başlamasıyla hukuk ticaret alanına da girmiştir. Sadece devlet birey ilişkisini düzenleyen değil; ticareti de düzenleyen ve tüccarı da gözeten bir yapı haline gelmiştir. Bu da bize kapitalizmin hukukla organik bağlar kurmaya başladığını, ya da içiçe geçtiğini göstermektedir.

Merkezi devletlerin ilk zamanlarında bedensel cezalar ve halk önünde beden üzerinde acı verme devam etmiştir. Agamben bu dönemde artık insan bedeni üzerinde iktidarın kendisini göstermeye ve pratiklerini uygulamaya başladığını belirtir.⁵ Örneğin artık beden özgürlüklerin taşıyıcısı olarak görüldüğü için mahkeme önüne beden çıkartılıyor ve beden üzerinde cezalar veriliyor. Beden üzerinde pratikleştirdiğini Foucault'da belirtmekte ve aslında hapsedilme de bedene yapılan bir ceza pratiğidir.⁶

Tehlikeli grupların ortaya çıkması, deliler, yoksullar, sakatlar gibi otoriteyi, toplumu bunlardan korumanın yollarını aramaya itmiştir. Disiplin toplumuna doğru giden yol yalnızca hapisaneler ve adalet sisteminden ibaret değildir. Yaşamın her alanına giren iktidar disiplin toplumunu hastanelerde, okullarda, fabrikalarda ve kliniklerde de uygulamaya koymuştur. Biyo-iktidar sayesinde artık insan sadece beden değildir. Düzenlenen, üzerinde tasarruf uygulanan, yaşaması sağlanan ya da ölüme bırakılan, desteklenen ya da güçlendirilen kimi zaman da zayıflatılan ve politik aygıtların objesi olan bir bedendir artık. Michel Foucault'nun "*Hapishanenin Doğuşu*" ve "*Büyük Kapatılma*" bu süreçleri anlatan en iyi eserlerdir. Agamben de ondan etkilenir. Fakat Agamben Foucault'dan daha ileri giderek bunu sadece moderniteye değil modernlik öncesine de mal eder. Disipliner ceza ile pratik ceza sistemlerinin en iyi şekilde birleştiği ve görünür olduğu ceza pratiklerine, adeta laboratuvar olan toplama kamplarını örnek verir modernite için.

Halk sağlığı politikaları, nüfus düzenlemeleri siyasi otoritenin nasıl

biyo iktidar aygıtını kullandığına en iyi örneklerdir. Foucault *Yönetebilirlik (Governmentality)* adlı eserinde belirtilmektedir. Bedenlerin düzenli bir biçimde üretim aygıtı haline gelmeleri ve sistemin sürekliliği için çalıştırılmaları Foucault tarafından ayrıca belirtilir ve bu da kapitalizm ile biyo iktidar arasında bir organik bağ kurar.

Araştırma artık devreye girmiştir ve böylelikle suçun nedenlerini tespit edip önceden önlem almak önemli bir etmen olmuştur. Ceza pratiklerinin ruh ve mentalite ıslahı yönünde yoğunlaşması bedene yapılan fiziksel işkenceleri azaltsa da bu ceza pratiklerinin beden üzerinde regülasyon yetisinin ya da miktarının azaldığı anlamına gelmez. İdam da bu noktada suçun büyüklüğüne göre değil; suçlunun ıslah edilemezliği ölçüsünde verilir. Artık suç hep topluma karşıymış gibi ya da bir kuralsızlık durumu (anomi) gibi algılanmaya başlamıştır ve tekrar düzenin içine sokmaya çalışan mekanizmalar hapishanelerin yanında artarak devreye girmiştir.

1.5.Modernliğin Çözülmesi ile Başlayan Suç Tanımı ve Ceza Pratiklerindeki Dönüşümler:

1970lerden itibaren başlayan neo liberal akımlarla birlikte artık 1950lere damgasını vuran sosyal devlet anlayışı ve daha insancıl bakış açıları yerini yavaş yavaş sertliğe bırakmıştır. Toplum için "*tehlikeli*" gruplar ön plana çıkmıştır. Yoksullar, eğitimsizler, hastalar, deliler, teröristler vs. ıslah edilemeyen ötekenden korunmak çok önemli yine Çoğullaştırma sürecinde kimlikler ve insanların bağlı oldukları alt gruplar çoğalsa da sistemin dışına itilme de artmıştır. Sosyal devlet yerini ve görev-

(3) Yiğiter, Cenk, 2005, *Feodal Dönemden Modern Döneme Geçişte Cezalandırma İktidarının Dönüşümü*, Ankara: Ankara Ü. Hukuk Fak. Yüksek Lisans Tezi. Sayfa: 18.

(4) Bknz: Agamben, Giorgio., 2001, *Kutsal İnsan*, çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı, İstanbul.

(5) A.y.

(6) Foucault Michel, 2000, *Büyük Kapatılma*, Seçme Yazılar 3, Ayrıntı ve Hapishanenin Doğuşu, İmge

lerini sivil topluma bırakmıştır. Ekonomideki muğlaklıklar ve tehlikeye açık olan yeni bir kapitalist düzen uluslar, üstü düzene egemen olmuştur. Castells'in "Bilgi Çağı" dediği, postfordist dönemle yeniden esnek çalışma koşullarının oluşması ve sosyal güvenliğin kaybolması suçun anlamını ve ceza pratiklerini de değiştirmiştir.⁷ Küreselleşmenin damgasını vurduğu bu dönemde artan bir sivil insiyatif ve Sivil Toplum Hareketi ile çok kültürlülük sosyal yapılaraya yenilikler getirmektedir.

"Suçlu" ile "medeni vatandaş"ı ayırarak daha çok dışlamaya doğru giden sosyal yapı bir yandan da içine almaya çalışmaktadır. Gri alanlarda artış, siber âlem, sanal kimlikler ve yaşantılar gibi, artık devletin egemenliği dışında yeni sosyal yapıları var ederken suçlardaki anlam artık zenginleşiyor. Çünkü pek çok suç, bir yandan siyasi direniş, kendini ifade anlamını taşıyor hale gelmektedir, diğer yandan da devlet otoritesinin egemen olamadığı gri alanlara kaymaktadır. Mafyanın ve diğer illegal örgütlerin artık sınıf-altı insanların yaşam alanı haline gelmesi toplumda keskin ayrımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Artık hukuk sistemi ve mahkemeler dışında bir cezalandırma ve ıslah yöntemleri de arayan devlet daha ziyade sosyal hizmet olarak cezalar vermekte ya da okul içine de ceza sistemini yerleştirilmektedir.

Cezayı verenler günümüzde pek çok merci olabilmektedir. Okuldaki rehber öğretmen bile. Topluma daha çok görev yükleyen devlet otokontrolü toplumun sağlaması gerektiğini düşünerek

toplumu yine kendisini gözetlemesi için uyarmaktadır. Suç korkusunu topluma aşılıyarak toplumun kendi içindeki suçlulardan kendi çabalarıyla arınmasını sağlamaktadır. Yargıçların yetkinliğini azaltıp başka kişilere de verebilen sistem ceza sitemini genişletiyor ve hayatın her alanına koyuyor. Ceza daha da ağırlaşmaktadır. Ucuz işgücünün üçüncü dünyada bulunabilmesiyle hapiste geçen süre yine artmaya başlıyor.

Artık rehabilite edilen ve tekrar topluma kazandırılabilen 1950lerin refah toplumlarının suçluları ve suç kavramı yavaş yavaş değişime uğramaktadır. Hapishanenin işlevselliği tartışılmaya başlanınca da devlet merkezli cezalardan uzaklaşıp ceza toplumun değişik katmanlarına yayılmaya başladı.⁸

Sonuç olarak suç ve ceza sistemleri buldukları momentin üretim ilişkilerinden iktidar pratiklerine, siyasal yapılarından, sosyal realitelere kadar pek çok sosyo-politik ve sosyo-ekonomik pratiklerinin sonucunda değişime uğrar ve yeni anlamlar kazanır. Suç ve ceza pratiklerini, bunları düzenleyen politikaları, hukuk sistemlerini ve suça – cezaya yüklenen anlamları anlayabilmek için önce içinde bulunduğu momentte toplumu değerlendirmek gerekir.

1.6. Ceza Adalet Sistemi ve Başlıca Suç Sosyolojisi Teorileri:

Modernite ile birlikte suçun hem niteliksel hem de niceliksel olarak artış göstermesi, suçun ayrı bir disiplin tarafından incelenmesini gerekli kılmıştır. Özellikle de gelişmiş ülkelerde suçun

(7) Yeni momentin iktisadi ve sosyal özellikleri için, Castells Manuel, 1966, *The Rise of the Network Society*, Cambridge: Blackwell, Hardt, M., ve Negri, A., 2000, *İmparatorluk*, Ayrıntı, Bauman, Z., 1999, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı

(8) Bknz: Alev Özkan, 2002, *Örgütlü Modernliğin Çözülmesi Sürecinde Suçun Yeniden Siyasallaşması, TODAİE ve Yasemin Özdek, Küreselleşme Sürecinde Ceza Politikalarındaki Dönüşümler, TODAİE*.

yalnızca toplumdan dışlanmış marjinal gruplar tarafından değil; her kesimden insan tarafından işlenmesi, bir bakıma suçun toplumun her kesimine yayılması ceza adalet sistemlerini ve suç sosyolojisindeki teorik analizleri çeşitlendirmiştir.

Kriminal adalet sisteminde üç ana kurum faaliyet göstermektedir: Yasalar ışığında karar verici organlar (mahkemeler), cezanın infaz edildiği ceza infaz kurumları (hapishaneler) ve suçu önleyici önlemler almakla yükümlü olan, suçluyu yakalayıp yargı kurumlarına teslim etmekte rol oynayan güvenlik teşkilatı (kolluk kuvvetleri). Ceza adalet sistemine ilişkin yaklaşımlar bu üç ana kurumsal unsura göre değişiklik göstermekle birlikte, kriminoloji, suç sosyolojisi ve hukuk felsefesi günümüzde bu üç kurumu da içeren daha geniş perspektifler ve teorik yaklaşımlar geliştirmektedir. Bu çalışmamızda suç sosyolojisinden kastımız suça tanıma dayalı yaklaşımları irdelemek ve toplumsal değişimlerden nasıl etkilendiğini göstermektir. Keza, suça olan yaklaşım ve getirilen tanım o suç için gerekli olduğu düşünülen cezanın felsefi boyutunu da şekillendirdiğini düşünebiliriz.

Siyaset bilim ışığında kriminal adalet sistemine baktığımızda sistemi oluşturan unsurların üç büyük kuvvet, yasama, yürütme ve yargıya bağlı olan kurumların ortak oluşturduğu bir alan karşımıza çıkmaktadır. Kanun koyucuların oluşturduğu parlamento, suçu önlemekle ve cezayı infaz etmekle yükümlü olan idari kurumlar (yani hükümet organları) ve kanunları uygulamakla yükümlü olan yargı kurumları adalet sisteminin aktörleri haline gelmişlerdir. Modernite öncesi toplumlarda adı geçen üç erk bir monarhin elinde toplandığı

için kriminal adalet sisteminden söz edemeyeceğimiz gibi, suç ve cezaya ilişkin süreçler monarşinin bünyesinde tek bir elde toplanmaktaydı. Modernizm ile birlikte kuvvetler ayrılığı prensibi egemen olunca, adalet sistemindeki kurumlar ve aktörler ayrılmış, çoğalmış ve karmaşıklaşmıştır. Bu durum adalet, suç ve ceza konularına ilişkin fikirler üreten sosyoloji ve felsefeyi de etkilemiş, teorik ve perspektif açısından zenginleştirmiştir. Artık yalnızca suç sosyolojisi değil, ceza sosyolojisi ve hukuk sosyolojisinden de söz etmekteyiz. Benzer bir çeşitlenme felsefede ceza felsefesi, hukuk felsefesi ve uygulamalı etik çalışmaları açısından yaşanmıştır.⁹

Suç sosyolojisindeki teorik yaklaşımlar sosyolojinin disiplin olarak kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte kendini gösterir. Durkheim'in "intihar çalışması" teorik yaklaşımların çıkış noktasını teşkil etse de, en temelde suç sosyolojisindeki teorik yaklaşımlar bireysel bir eylem olan suç ile toplumsal yapı arasında her zaman bir bağ kurar. *Sosyal yapı teorisi* suç ile suçu işleyen toplumdaki konumu arasındaki ilişkiye bakar; toplumsal katmanlaşmada suçlunun hangi toplumsal sınıfa veya gruba ait olduğunu irdeler. Bu nedenle suç işleyenlerin genellikle marjinal ve dezavantajlı gruplardan (fakirler, alt sınıf, işsizler, göçmenler, dışlanmış gruplar, vs) çıktığını öngörmektedir. Fakat modernite ile birlikte eğitimlilerin, zenginlerin ve üst sınıfa mensupların da yaygın olarak işledikleri organize, nitelikli ve beyaz yakalı suçlar (yolsuzluk, rüşvet, ihaleye fesat karıştırma, şaibeli iflas, organize kaçakçılık, şebeke kurma vs.), suçun toplumun her katmanına yayılabildiğini göstermiştir. Suç sosyolojisinde ikinci olarak gelişen teorik yaklaşım,

(9) Senna J.J., Siegel J.L., 2001, *Introduction to Criminal Justice, USA: Wadsworth, ss.6-7.*

sosyal kontrol yaklaşımı, ise sosyal kontrolün etkisi altında olmayan bireylerin, aile bağları zayıf, yalnız yaşayan, komşuluk ilişkisi olmayan kişilerin suça daha eğilimli olduğunu iddia eder; bireyciliğin egemen olduğu toplumlarda suçun artacağını belirtir. Fakat bu teori de kısmen yetersiz kalmaktadır, çünkü bireyciliğin egemen olmadığı ve sosyal baskının yoğun olduğu toplumlarda da farklı tür suçlar yaygın olarak görülmektedir (aile içi şiddet, tecavüz, enest ilişkiler, çocuk istismarı, vs.).¹⁰

Suçun kişisel süreçlerle ortaya çıktığını iddia eden (kişilik, bilinçaltı, öğrenme ve benzeri) psikolojik yaklaşımlar ile suçun toplumsal şartlar altında oluştuğunu öngören sosyolojik yaklaşımlar modernitenin sonlarına doğru belli noktalarda örtüşmüş ve suça *sosyal psikoloji* açısından yaklaşmışlardır. Fakat sosyal psikoloji yaklaşımları da belli bir süre sonra suçu açıklamada yetersiz kalmışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere hem bireysel hem de toplumsal nedenlere dayanan suç olgusu modernite sonrası toplumlarda daha da karmaşıklaşmış ve tam anlamıyla açıklanması zor hale gelmiştir. Bunun sonucunda ceza adalet sistemi ve suç sosyolojisi artık suça odaklanmaktan ziyade suç öncesi, suçu ortaya çıkaran nedenleri ve ortamları, suç ve ceza sonrası dönemi, yani suçlunun cezasını çekikten sonra toplumsal yaşama geri dönmesi ve sosyal düzene intibakını konu edinmiştir. Suça yönelik bu kuşatıcı yaklaşım cezaya olan yaklaşımı da etkilemiştir. Artık ceza kapsamına suçu oluşturan nedenlere bertaraf edecek caydırıcı önlemler, suçlunun cezasının infazı sürecinde gerekli olan rehabilitasyon ve entegrasyonun sağlanması ve ceza sonrasında

bireyin topluma kazandırılması da eklenmiştir. Böylelikle tüm bu cezai işlemler ceza sürecinin bir amacı haline gelmiştir.

Modernite öncesi toplumda halk önünde sergilenen ve ibretlik olarak tabir edebileceğimiz, bedensel yaptırıma ağırlık veren ceza infaz yöntemleri (kırbaç, idam, giyotin gibi) ile suçluyu toplumdan ayıran (sürgüne gönderme) gibi yöntemler modernizm ile birlikte daha da kurumsallaşmıştır. Modern toplumda ceza infaz yöntemlerini sergileme boyutu azalmıştır. Bunun yerine bedenden ziyade psikolojik cezalandırma ve kontrol sistemleri gelişmiştir. Buna örnek olarak maddi-manevi tazminat, hapis, kınama, meslekten ihraç, vb. verilebilir. Fakat modern toplumda ceza infaz sistemi suç işlendikten sonra devreye girer; suçun cezası infaz edildikten sonra sona erer. Buna karşılık modernite sonrası toplumda ceza infaz sistemi suç işlenmeden ve suç ortaya çıkmadan önceki dönemi de irdeler; suç oluşturabilecek ortamları kontrol altına almaya çalışır. Ayrıca suçun cezası infaz edildikten sonra suçluyu toplumun içine kontrolsüz biçimde salıvermez. Eski bir hükümlü olarak suç işleyen toplumsal düzene uyum sağlayıp sağlayamadığını kontrol eder. Modernite sonrasında toplumlarda suç oranlarında, suçlu sayısında ve suç çeşitlerinde artış olması hapisaneleri yetersiz kılmıştır. Bu durum hapisane dışında ceza infaz sistemlerini geliştirmiştir, örneğin; ev hapsi, toplumsal sorumluluk cezaları, yaşlı bakımı, yol temizleme, içkili mekanlara giriş yasağı, kitap okuma gibi. Birey ceza işlemiş ya da işlememiş, suç sabit; ya da değil bir şekilde ceza adalet sisteminin kontrol mekanizmasına girer. Bu aslında modernite sonrası sistemin

bireyi potansiyel suçlu görmesinden kaynaklanır; çünkü günümüz anlayışında suç her an her yerde ve herkesçe işlenebilir. Bu nedenle kontrol mekanizmaları suç işlesin ya da işlemesin bireylerin hayatlarının her anına nüfuz edebilmektedir. Örneğin, yollardaki MOBESE kameraları, vatandaşlık numarası ile kontrol mekanizması, tüm vatandaşlar için adli kayıt tutulması, internet üzerindeki bilgi akışı denetimi, kredi kartı ve banka sistemi ile finansal bilgilerin kayıt altına alınması, telefon dinleme yetkisi gibi.¹¹

2-CEZA FELSEFESİ:

2.1. Öngörülen Ceza, Arzu

Edilen Ceza Ayrımı:

Ceza felsefesi suç olgusunun sosyolojik bir tema haline modernizmden sonra dönüşmesi ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Cezanın felsefi olarak incelenebilir olması için cezaya yol açan suçun ne olduğunun apaçık bir tanımı gereklidir. Ancak suçun sosyolojisi bölümünde bahsettiğimiz gibi suçun kapsamına giren yapıp etmelerin ne olduğu günden güne, ülkeden ülkeye hatta bireyden bireye değişebilmektedir. Modernizmin sınırlarını genişlettiği özgürlük kavramı, paradoksal biçimde, toplumsal yaşama mahkum edilmiş bireyin yapıp etmelerini kısıtlamıştır. Dolayısıyla ceza kavramı da yasada öngörülen ceza olmaktan çok, kamuoyunca arzu edilen ceza olmaya doğru gitmektedir.

Felsefe açısından cezanın niteliği hak, adalet ve ahlak arasında suç sayılan eylemin nerede yer aldığı ile çok ilintilidir. Bu bağlamda cezanın epistemolojik, ontolojik ve etik boyutundan bahse-

debiliriz. Epistemolojik, yani bilgi-bilimsel bağlamı açısından ceza, belirli bir toplumda belirli bir tarihsel dönemde geçerli olarak onanmış yasal kuralların konusudur. Ontolojik, yani varlık açısından ise cezanın yasalarda öngörülen bir suça karşılık gelen müeyyide olarak gerçeklik alanına taşınması; infaz edilmesi söz konusudur. Etik, yani ahlak-sallık açısından ise ceza, genel bir adalet kuramı altında adını anabileceğimiz hak, iyi ve doğru arasındaki ilişki ile temellendirilir. Günümüz açısından ceza felsefesinin teorik temelli epistemolojik ve ontolojik sorgulamalardan çok etik çalışmaların konusu olduğunu düşünebiliriz. Bizi böyle bir ayırım yapmaya zorlayan belirleme iyi ve doğru anlayışlarımızdaki erozyonun sonucudur.

Gittikçe göreceli hale gelen ve genel bir adalet duygusundan çok tikel vakaların güdümünde zihnimizde beliren iyi ve doğru anlayışları cezanın niteliğini de değiştirmiştir. Bu nitelik değişimi hukuk felsefesinin bir zaafından değil, insan olma durumu yerine birey olma durumunun egemen olması ile ilgilidir. Burada aslında şaşılacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü adalet duygusundan çok adaletsizlik duygusunun işlevinden söz etmemiz gerekir. Öyle ki, adaletsiz bir duruma uğrayan kişi, ya da adaletsizliğin sabit olmasına karşın karşılığında cezadan kurtulanların olduğu durumlarda adalet istenir.

Diğer yandan, bir devletin gündelik yaşam üzerindeki asayiş baskısı adalet duygusunun aşırı yüceltilmesine doğal olarak yol açar. Gündelik yaşamını süren birey, her adımında ve her anında yapıp etmelerinin cezasının ne olabileceğini düşünmek zorunda kalıyorsa burada ideal bir adalet duygusu yaşanmaz.

(10) İçli, T., 2002, "Toplumdan Kopuş: Suç ve Şiddet", *Sosyolojiye Giriş*, (ed.) İhsal Sezal, Ankara: Martı, s.502.

(11) "Panoptican" kavramı için bkz: Alan McKinlay, Ken Starkey, (1998) *Foucault, Management and Organization Theory: From Panopticon to Technologies of Self*, SAGE.

Aksine adaletin ceza ile özdeş sayılması söz konusudur. Cezanın devlet eliyle sağlanan adalet ve asayiş durumunda bir araç olarak yer alması hukuk felsefesinin uygulamalı etik disiplini altında ele alınması gereken bir konudur. Çünkü ceza karşılık geldiği suçun tekrarlanmaması yolunda bir iyileşmeye ve genel insanlık durumu için ilerlemeye yol açması için verilmelidir. Devletin asayiş açısından araç olarak gördüğü ceza ise zaman içinde zafiyete uğrar. Ancak adaletin bireyler üzerinde de yaratılan bir korku olmaktan çok başlarına gelebilecek bir adaletsizlik durumunda menfaatlerine olduğu hissi sağlanmalıdır. Bu anlamda onarıcı adalet kuralcı adaletten daha işlevsel görülmektedir. Her suç işleyen yakalanabileceği hissi, sisteme olan güveni arttırabileceği kadar, adalete olan güveni de arttırır. Suçun buharlaşması olarak tabir edilen, suçu işleyenlerin sistem dışına kolayca sızması önlenirse adalet duygusu da güven duygusuna dönüşür.

Suç sosyolojisinin verilerinden ortaya çıktığı gibi temel suçlar insanlık tarihinde asla kaybolmamıştır. Tam tersine çeşitlenen, biçim değiştiren ve benzer suçlarla karmaşık hale gelen suçlar çokluğundan bahsedilmektedir. Bu durum verilen cezanın devletin yetkili organlarınca etkinleştirilmesinden çok bireyler tarafından belli bir bilince yol açması açısından değerli olduğunu gösterir.

Bireylerin taşıdığı adalet duygusu felsefi olarak içselleştirilmedikçe, ahlaki olarak iyi ve doğru duyulara yol açmadıkça, devletin toplumsal asayiş sarmalından çıkarılamaz. Buradaki kısırlık çok tehlikeli bir boyuta da ulaşabilir. Karmaşıklaşan ve çoğalan suç olguları karşısında devletin organları tarafından yazılı kurullarla oluşturulan cezalar yetkinlikleri açısından hep eksik kalır. Buradaki yetkin olmayış bireyselleş-

menin tehlikeli bir boyutuna işaret eder. Şahısların hangi suça hangi cezanın adaletin hassas dengesinde karşılık geldiğini tatminkar biçimde görmemeleri cezayı kendi elleriyle vermeleri keyfiyetine yol açabilir. Bu ilk bakışta belli bir toplumda belli bir devlet şemsiyesi altında yaşayan bireylerin adalet duygusunun yeterince gerçekleşmediği hissinin bir sonucu gibi görülse de özünde suç ile ceza ilişkisinin sınırsız, tikel vakalar toplamından daha soyut olduğunu gösterir. Bu ilişkideki soyutluk arttıkça mutlaklık azalır. Özellikle uygulamalı etik çalışmalarının önem kazanması ile diğer alanlarda olduğu gibi hukuk felsefesinde cezası düşünülen suçun benzer suçlarla karşılaştırılması benimsenen bir yöntem olmuştur. Mahkemelerin emsal davalar üzerinden yapacağı yorumlar ceza felsefesinde somutlaşmaya yol açar. Böylelikle suç ceza ilişkisi genel adalet duygusu soyutlamasından kurtularak *benzer suça benzer ceza ilkesi*'ne doğru bir kayma göstermiştir.

Cezanın felsefesini uygulayacak olan karar alıcılar, kanun koyucular ya da yürütücülerdir. Cezanın felsefesi, bu çalışmada altını çizmek istediğimiz gibi, suçun sosyolojisinden bağımsız düşünülemez. Cezayı tanımlayan yazılı kanunlar suçun işlendiği günlük şartların her zaman gerisindedir. Bundan şu anlaşılmalıdır: Yasalar ceza vermekte yeterli değildir, diyemeyiz. Asıl burada vurgulanmak istenen, öngörülen cezanın karşılık geldiği suçun niteliğinin ve niceliğinin değiştiğidir.

2.2. Cezanın Suça Uyması: "İyi Ceza" Kavramı

Felsefe tarihi açısından baktığımızda adalet duygusu insanın kendisine, diğer insanlara ve içinde yer aldığı devlet düzenine bakışı açısından değişiklik gös-

terir. Bu noktada yer alan diğer önemli faktörler ise kültür olgusu ve din etkidir. Cezanın ne adına ve hangi dünya görüşü çerçevesinde verildiği belli bir döneme kadar felsefenin konusu olmamıştır.

Felsefe açısından ceza ele alındığında suçun neden işlenip durduğu asıl önemli sorundur. Burada cezanın işlevi sorgulanırken bir yandan da insanın özü bakımından suç işleme potansiyeli ele alınmaktadır. Suçu işleyene ceza verme sürecinde onun birey olması bakımından ne şekilde konu edileceği felsefi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Ceza o bireyin tüm birey olma hakları açısından kuşatıcı olması ile bir özgürlük sorunu olarak da karşımıza çıkar. Birey yapıp etmeleri açısından ne kadar özgürdür? Başkalarına zarar vermeme burada bir ilke olarak benimsenebilir mi? Birey başkasının zarar görmeme hakkını gözetirken kendisi zarar gördüğünde ceza hakkı savunabilir mi? gibi sorular felsefi bir bakışın sonucunda kafamızı kurcalayabilir. Bu noktada temel kriter; sıradan ve makul bir insan tipinin ne olduğunun bilinemeyişidir.¹² Böyle bir imkansızlık karşısında *ceza vermek adına ceza vermek* çıkar yol olmayacaktır. Cezayı hak ettiği düşünülen suçun tespitinden çok verilecek cezanın, cezanın aktörü ile uyumu söz konusudur.¹³ Dolayısıyla günümüz çeşitlenen yaşam tarzı karşısında cezayı vermek kolaydır, ancak cezanın ahlaki temellendirmesini yapmak çetrefil bir iş haline gelmektedir. Cezanın öznelendirilmesi, tikelleştirilmesi burada çıkar yol gibi gözüküyor. İşlenen suça karşılık verilen cezanın hem mağdur olan(lar), hem de

mağdur eden açısından adaletin te-rasisinde olması gereken yeri bulması iyi cezanın temel felsefesidir. İyi ceza pek çok değişkenli karmaşık bir kavramsal-laştırımadır.

"Ceza sonuçları bakımından değerlendirilmelidir" ilkesi ceza felsefesi ile uğraşanlar için bir açılım olmuştur. Cezanın kalıp haline gelmiş izleğinden çok ne türden açılımlara yol açabileceği soru konusudur. Ancak felsefi olarak ir-delendiğinde, cezanın araçsal ve yararçı bir anlayışla belli bir sayıda daha çok iyi duruma yol açmış olması o cezanın iyiliğini göstermez.¹⁴ Bu noktada yukarıda sayılan suç sosyolojisi verilerinden bağımsız düşünme lüksümüz yoktur.

2.3. Cezalandırma

Türlerinin Felsefeleri:

Belli başlı cezalandırma türleri olarak şunları sayabiliriz:¹⁵

- 1- Kıyas cezası,
- 2- Aciz bırakma cezası,
- 3- Caydırıcı ceza,
- 4-İslah edici ceza,
- 5- Onarıcı ceza.

Ceza doğası gereği bir suçu işaret eder. Bu durumda suçun tekrar işlenmemesine yol açabilecek ceza, cezayı takdir eden kişi ya da kurum açısından en adaletli ceza olacaktır. Ancak günümüz küresel koşulları açısından bazı ceza türleri ahlaki, insani ve çağdaş kaygılardan uygulanması abes görülebilecek kadar gerçeklikten uzaktır. Kıyas cezası, suçu işleyen suçtan mağdur olanın yerine kendisini bedensel olarak koyması anlamına gelmektedir. Cinayet

(12) Hart H.L.A., 1968: *Punishment and Responsibility*, Oxford Uni.Press, New York, London, s.171.

(13) Bknz: Moberly, Hamilton, 1968: *The Ethics Of Punishment*, Hamden, Conn: Archon Books.

(14) Tebbit, Mark, 2005: *Philosophy of Law*, Routledge, London and New York, s.195.

(15) Bknz: Miethe, T.D., Lu Hong, 2005: *Punishment: A Comparative Historical Perspective*, Cambridge Uni. Press, United Kingdom, ss.15-23.

işleyen birinin öldürülmesi gibi... Ancak bu ceza türü artık günümüz koşulları açısından belli bir ilerlemeye yol açmadığı ilkesiyle kaldırılmak istenmektedir. İkinci olarak aciz bırakma cezası geçmiş tarihi dönemlerde sıkça verilen sürgün cezaları gibi suçluyu günlük yaşam rutinlerinden aciz bırakacak ve adeta, tabiri caizse kafasına dank etmesini sağlayacak bir ceza gibi görülmüştür. Günümüzde bu ceza idari görevden almalar, görev yeri değişikliği, unvan geri alma gibi formlarda karşımıza çıkmaktadır. Ancak felsefi açıdan bireyi aciz kılmak yerine bazen cezai müeyyidede ödüllendirebileceği de düşünülmelidir. Üçüncü olarak suçluyu kısmi, özel ya da genel olarak caydırıcı cezalardan bahsedilebilir. Burada da hukukun tolerans spektrumu felsefi olarak incelenmesi gereken bir konudur. Alkollü yakalanan sürücünün ehliyetinin elinden alınması hangi noktada uygulanacaktır? Caydırıcı cezaların en önemli felsefi boşluğu kısmilik, özellik ve genellik boyutlarında yasalardan çok yargılayıcıların adalet terazisinde tartılmalarıdır. Dördüncü olarak adı geçen ıslah edici ceza modern çağın en çok değer verdiği ve üzerinde titizlikle durduğu onarıcı ceza türünden ayrı düşünülemez. Düzeltici adalet çizgisinde anılmaktadır.

Bireylerin düşünceleri ile duygularının bir bütün olduğu bu ceza türünün temelinde yatar. Duygusal olarak düzeltilebilir suçlar ve suça kalkışma dürtüsü eğer ıslah edilebilir boyuttaysa düzeltici adaletin işlev görmesi bu ceza türünde somutlaşmaktadır.

SONUÇ

Suç olgusunun kriminoloji verileri ve sosyoloji yorumlamaları ile yepyeni bir boyuta taşınması ile genellikle kurutulması suçlara verilen cezaların daha insani ve daha ilerlemeci bir zeminde gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Genel ve değişmez uygulamalar ile dünya görüşlerine dayalı adli kararlar mistik ve atıl kalmaya mahkumdurlar. Verilecek ceza ve/veya cezalar ile bunların türleri arasındaki seçimler, yaşanan toplumun sosyolojik yapısına bağlıdır. Bu sosyolojik yapı içinde yer alan bireyin ele alınışı da felsefi bir bakışı hatırdan tutmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla cezalar artık suçları karşılıksız bırakmaktan çok, suçların yenilenmesi, doğruymuş gibi benimsenmesi, geliştirilmesi ve sürdürülmesi noktalarını kırabilecek orjinallikte ve işlevde bir ıslaha yol açmak zorundadır.

Hukuk Düşünce Özgürlüğünün Güvencesi Olabilir mi? Klasik Liberal Görüşün Eleştirisi

İsmail SERİN*

Modern toplumların varlıklarını koruma araçlarından belki de en önemlisi düşüncenin özgür olması gerektiği düşüncesidir. Bu ihtiyacı Avrupa ülkelerinin geçmişlerine bağlamak pratik bir açıklama modeli oluştursa da dünyanın geri kalan ülkeleri için böylesi bir geçmişin yokluğu düşünce özgürlüğü için pratik olmaktan çok teorik gerekçeler geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Düşünce özgürlüğü gezegenin her yerinde tarihsel bir arka plana yaslanmamaktadır; çoğu ülke kendi geçmişlerinde bulamadıklarını, hukuksal metinlerle tanımlamaya, sınırlamaya ya da kapsamını belirlemeye çalışmaktadır. Anayasaların biraz da bu yönden başlıca toplumsal sözleşmeler haline gelmeleri modern toplumlar için kaçınılmazdır. Hukuk desteğiyle kurulmaya çalışılan meşruluğun günümüz toplumlarının karmaşık yapısıyla baş edemediği, arzulanan liberal toplumu kuramadığı ortadadır. Peki bu kötüye gidişi nasıl durdurabiliriz? Kısa yanıt: Felsefeyle.

Felsefeyi hangi açıdan görürsek görelim ya da ona hangi görevi yüklersek yükleyelim her hâlükârda üzerine titrememiz gereken, değişmez durum, düşüncelerin korunması zorunluluğudur. Düşünmediğinde bile düşünmek zorunda olan insanın, belki de bedeninden bile daha önemlidir düşünceler. Buradaki amacımız, felsefenin uzun tarihi boyunca karşılaştığımız düşüncenin doğasını

ortaya sermeye çalışan görüşlerden hareketle yeni ya da daha anlaşılır bir tanım elde etmeye çalışmaktan ziyade düşünceler ifade edilirken onları bağlayan kuralların konulamayacağını göstermektir. Yani yasalarla güvence altına alınmış bir ifade özgürlüğünün çelişkili bir durum olduğunu göstermektedir.

Felsefe açısından sonuca bağlanmayan, düşüncenin doğasının tüm çıplaklığıyla kavranamazlığı iken, apaçık ortada olan ise ne kadar aykırı olursa olsun düşüncelerin dilendirilmesinde ya da aktarılmasında herhangi bir engelin olmayışıdır. Kuşkusuz bu duruma kolayca ulaşılamamıştır. En meşhur örnek Sokrates'in davasıdır. Gençleri yoldan çıkarmakla suçlanan filozof canına kıyarak onu mahkûm eden mahkemeyi mahkûm etmiştir. Felsefenin karşılaştığı pratik güçlükler elbette onun teorik becerileri karşısında etkisizleşmişlerdir. Sözgelimi Descartes'in ruh-beden ikiliğinin bir sonucu da düşüncelerin zaman ve mekânda yer almayışlarıdır. Yani düşüncelerimiz bedenlerimiz gibi fiziksel değildir. Bu durum, toplum adına ya da yararına davranan odakların ellerindeki gücü önemli oranda kısıtlamaktadır. Sokrates'in bedensel varlığına son verilmesi Sokrates'in düşüncelerini ortadan kaldıramamıştır. Hukuk adeta insanları düşünceleriyle özdeş görmektedir. Oysa

* Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Görevlisi (ismail.serin@gmail.com)